

شرکت شهرکهای صنعتی استان گیلان

گزارش مطالعه نیازسنجی آموزش باغداران فندق استان گیلان

تهیه کننده: کسری هدایتی نوجو کامبری

آبان ۱۴۰۱

فهرست

۱- مقدمه.....	۳
۱-۱ معرفی استان گیلان.....	۳
۲-۱ صنعت استان گیلان.....	۳
۳-۱ کشاورزی استان گیلان.....	۴
۴-۱ چشم انداز کشاورزی در استان گیلان.....	۶
۵-۱ فندق در استان گیلان.....	۷
۶-۱ اهمیت آموزش در حوزه کشاورزی.....	۷
۲- مصاحبه با باغداران.....	۹
۳- بررسی نتایج.....	۱۰
۴- نتیجه گیری و تعریف ضرورت‌های آموزش برای باغداران.....	۱۳
۵- پیوست.....	۱۶

۱- مقدمه

۱-۱ معرفی استان گیلان

بر پایه آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ خورشیدی و نرخ رشد سالانه ۱٪، جمعیت استان گیلان براساس داده‌های سال ۱۳۹۹، ۲ میلیون و ۵۷۱ هزار نفر بوده که ۳/۵ درصد از جمعیت کشور را به خود اختصاص داده است. در این جمعیت ۵۱ درصد مرد و ۴۹ درصد زن و ۶۵ درصد روستایی و ۳۵ درصد شهری است. میانگین سنی جمعیت گیلان نیز ۳۵ سال می‌باشد که حدود ۲۰ درصد آن را نیروی جوان یعنی ۱۵-۲۹ سال و ۹.۵ درصد آن را سالمندان یعنی ۶۵ سال به بالا تشکیل می‌دهند. میانگین امید به زندگی در گیلان در زنان شهری ۷۸ سال، در مردان شهری ۷۵ سال، در زنان روستایی ۷۴ سال و در مردان روستایی ۷۱ سال است که در این بین، جمعیت مولد ۶۴-۱۵ ساله در گیلان حدود ۷۳ درصد معادل یک میلیون و ۸۷۷ هزار نفر است که نشان می‌دهد پنجره جمعیتی گیلان باز است.

۲-۱ صنعت استان گیلان

استان گیلان در کنار داشته‌های طبیعی و همچنین اقتصاد کشاورزی و گردشگری که سابقه ای طولانی دارد، طی چند دهه اخیر به دلیل تجارت خیز بودن جغرافیای خود به یکی از قطب‌های صنعتی کشور تبدیل شده است.

وجود حدود سه هزار واحد صنعتی در ۳۳ منطقه و شهرک صنعتی گواه حرکت این استان به سمت اقتصاد تولیدی-صنعتی است که البته طی یک دهه اخیر به دلیل برخی مشکلات از جمله تحریم‌های ظالمانه، تصمیم‌گیری‌های اشتباه و همچنین فقدان راستی‌آزمایی بخشی از این توان هدر رفته و وارد سایه رکود شده است. با این حال تمرکز اصلی استان بر گردشگری و محصولات کشاورزی نظیر برنج، چای، بادام زمینی، فندق، گل‌گاو زبان و ... می‌باشد. هر چند که صنایع دیگر همچون فولاد، داروسازی، کیک و کلوچه نیز در گیلان واحدهای

بسیار فعالی دارد که در زمینه کیک و کلوچه برندسازی خوبی در استان انجام شده است. در این استان ۴۲ درصد جمعیت شاغل، در بخش کشاورزی مشغول به فعالیت هستند که ۲۲ درصد بالاتر از میانگین کشور میباشد.

۳-۱ کشاورزی استان گیلان

آنچه که در ویژگیهای منطقه گیلان چشمگیر می باشد همبستگی عمیق میان طبیعت محیط و اشکال فعالیتهای اقتصادی است. طبیعت گیلان با اقلیم معتدل، خاکهای آبرفتی و حاصلخیز جلگه ای، رودخانه های فراوان و پرآب ناشی از بارش کافی، جنگلهای انبوه و وسیع، مراتع طبیعی و حتی رویش زیرین جنگلی، قلمرو دریایی مملو از انواع آبزیان، تالابها و لاگونهای ساحلی، کرانه های ماسه ای در امتداد ساحل و حیات وحش غنی جملگی زمینه ساز اصلی و طبیعی فعالیتهای اقتصادی را در گیلان تشکیل می دهند.

مراد از کشاورزی به عنوان یک فعالیت اقتصادی مجموعه بهره برداریهایی است که انسان برای تأمین معیشت خود از نهادهای طبیعی به عمل می آورد. به همین دلیل کشاورزی در مفهوم عام شامل فعالیتهای اقتصادی کشت، دامداری و دامپروری، صید و شکار و بهره برداری از منابع جنگلی است.

اما به معنی خاص، کلمه کشاورزی به مجموعه فعالیتهای کاشت، داشت و برداشت محصولاتی گفته می شود که برای اهداف معیشتی (مصرف یا فروش) صورت می گیرد. در این فصل که تحت عنوان کشاورزی آمده است منظور فعالیتهای مربوط به کشت و زرع است که در اصطلاح عامیانه فلاحه نیز گفته می شود.

کشاورزی مهمترین شاخص فعالیت اقتصادی در گیلان است و زندگی و معاش بخش وسیعی از مردم این استان از طریق فعالیتهای کشاورزی تأمین می شود. هرچند که استان گیلان در کلیت خود به عنوان یک سرزمین حاصلخیز و مناسب فعالیتهای کشاورزی شناخته شده است، لیکن شرایط محیطی از قبیل اقلیم، ارتفاع، جنس خاک، قابلیت دسترسی به آب در همه جا به طور یکسان و یکنواخت فراهم نیست. مهمترین کانونهای فعالیت

کشاورزی در گیلان همان نواحی جلگه ای یا اراضی پست ساحلی هستند که در ارتفاعی کمتر از ۱۰۰ متر از سطح دریای آزاد قرار دارند. از اینرو جغرافیای کشاورزی گیلان را می توان از طرفی براساس عامل ارتفاع به محدوده ها و قلمروهای زیر تقسیم کرد:

الف - اراضی جلگه ای : این اراضی که عمدتاً ارتفاعی کمتر از ۱۰۰ متر دارند به دلیل مساعد بودن شرایط اقلیمی، خاکهای آبرفتی و دسترسی به منابع آب مهمترین کانون فعالیت کشاورزی بوده و عموماً زیرکشت محصولاتی از قبیل برنج، چای، توتون، انواع سبزیها، صیفی و مرکبات قرار دارند. به همین دلیل تمرکز اصلی جمعیت در همین اراضی جلگه ای دیده می شود.

ب- اراضی کوهپایه ای : زمینهای کوهپایه ای در بسیاری از نواحی گیلان پوشیده از جنگل بوده و تنها در حد ارتفاع محدودی به کشت چای یا درختان میوه اختصاص دارد. کشت برخی از محصولات خاص اراضی جلگه ای در امتداد دره ها و بر روی تراسهای رودخانه ها تا جائی که وسعت زمین و شرایط رویش اجازه دهد معمول است. دره رودخانه سفیدرود از رستم آباد تا حوالی منجیل ولوشان به کشت زیتون اختصاص دارد.

پ- زمینهای کوهستانی : در این زمینها عمدتاً کشت غلات (گندم و جو)، گیاهان علوفه ای و نیز برخی گیاهان داروئی نظیر گل گاوزبان معمول است. در منطقه رودسر و نواحی مختلف اشکور حدود ۲۰۰ هکتار زمین در زیر کشت گل گاوزبان قرار دارد.

در سالهای اخیر کشت برخی محصولات تجاری مانند لوبیا ویا غرس درختان میوه مانند سیب، گلابی ، فندق، گیلاس و آلبالو در روستاهای کوهستانی رایج شده است. لیکن به دلیل وسعت محدود هنوز اهمیت اقتصادی قابل توجهی پیدا نکرده است.

نواحی جلگه ای به عنوان مهمترین کانون فعالیتهای کشاورزی در گیلان به قلمروهای مشخصی از کشت های خاص قابل تفکیک است. هرچند که مرزبندی مشخص و کامل میان قلمرو کشت های مختلف عملاً میسر نیست، لیکن نواحی زیر از نظر جغرافیای زراعی در بخش جلگه ای تا حدودی از یکدیگر قابل تفکیک هستند:

-ناحیه تالش با کشت غالب برنج، توتون، درختان میوه و صیفی کاری.

-ناحیه رشت وفومنت با کشت غالب برنج، توتون، چای، صیفی و سبزیکاری، توتستان.

-ناحیه لاهیجان با کشت غالب چای، برنج و بادام زمینی.

-ناحیه انزلی با کشت غالب برنج و صیفی.

-ناحیه لنگرود و رودسر با کشت غالب برنج، چای، صیفی، مرکبات و فندق.

-ناحیه رودبار با کشت غالب زیتون، غلات، علوفه و بطور پراکنده فندق.

۴-۱ چشم انداز کشاورزی در استان گیلان

طبیعت زمین در استان گیلان بر اساس شرایط خاک، ناهمواری، آب، شیب و پوشش گیاهی و به تبعیت از این عوامل چگونگی دخل و تصرف انسان در محیط، چشم انداز یکسانی ندارد.

❖ زمینهای ساحلی در امتداد ساحل دریا که به صورت نوار باریکی کشیده شده و اغلب از ماسه

های نرم ساحلی به عرض حداکثر چند صد متر پوشیده شده است.

❖ زمینهای آبگیر شامل باتلاقها، تالابها، ولاگونههای ساحلی که غیراز تالاب انزلی بقیه به طور

فصلی دارای آب بوده و عمدتاً مراتع طبیعی یا بیشه زارها را تشکیل می دهند.

❖ زمینهای جلگه‌ای با خاک‌های رسوبی و آبرفتی همراه با هوموس (خاکبرگ) نسبتاً کافی که

مهمترین کانونهای فعالیت کشاورزی و استقرارهای شهری و روستایی را در خود جای داده

است.

❖ زمینهای کوهپایه‌ای که اغلب پوشیده از جنگل بوده و به استثنای تراشهای دره رودخانه ها

که زیر کشت برنج قرار دارند در برخی نواحی به کشت غلات، زیتون، چای و دیگر درختان

میوه اختصاص دارند.

❖ زمینهای کوهستانی که یا پوشیده از جنگل هستند و یا اینکه به صورت مراتع طبیعی مورد استفاده قرار می گیرند. در برخی از نواحی که شرایط توپوگرافی، شیب و جنس زمین اجازه دهد کشت محصولاتی از قبیل گندم، جو و گیاهان علوفه ای معمول است.

۵-۱ فندق در استان گیلان

یکی از قطب های اصلی تولید فندق در کشور استان گیلان می باشد. با این حال استان گیلان از عملکرد مناسبی در زمینه تولید فندق برخوردار نیست، بطوری که میزان متوسط عملکرد کمتر از میزان متوسط جهانی می باشد و در برخی از باغات قدیمی میزان عملکرد به ۵۰۰ کیلوگرم هم نمی رسد. بر اساس آمارنامه وزارت جهاد کشاورزی میزان سطح زیر کشت فندق در استان در حدود ۱۷ هزار هکتار و تولید در حدود ۱۱ هزار تن می باشد. همانطوری که تناسب بین سطح زیرکشت و میزان تولید نشان می دهد میزان متوسط عملکرد بسیار پایین می باشد. از طرفی عمده مناطق فندق کاری استان در ارتفاعات اشکورات قرار دارد و در حدود ۹۰ درصد از سطح زیرکشت فندق در این مناطق دیده می شود. عمده فندق هایی که در ایران به خصوص در استان گیلان کشت و کار می شود از ژنوتیپ های بومی بوده که هیچگونه کار تحقیقاتی بر روی آنها صورت نگرفته و در مقایسه با ارقام تجاری موجود از عملکرد پایین تری برخوردار هستند. در واقع فندق یکی از مهمترین محصولات استان گیلان فندق می باشد که با توجه به ارزش بالای این خشکبار در عرصه جهانی، جایگاه ویژه ای در بین محصولات کشاورزی استان گیلان دارد.

۶-۱ اهمیت آموزش در حوزه کشاورزی

رشد و توسعه پایدار کشاورزی یکی از شاخص ترین و مهم ترین اهداف هر دولتی است که تحقق آن از طریق تحولات بنیادی همه جانبه در ساختار کشاورزی، مدیریت و بهره برداری مطلوب از منابع و امکانات، سازماندهی

و هدایت سنجیده فعالیتها در چارچوب برنامه ریزی علمی و منطقی امکانپذیر خواهد بود. بر همین اساس، بخش کشاورزی در کلیه برنامه های توسعه کشور از اولویت ویژه ای برخوردار بوده و به عنوان محور و اساس توسعه اقتصادی کشور مورد توجه قرار داشته است. تجارب بدست آمده نشان می دهد که پشتوانه و محرک و استمرار بخشنده عمران روستایی توسعه کشاورزی در روستاها منبع اشتغال و منشاء تولید و درآمد است و آموزش و ترویج به عنوان وسیله افزایش توانایی های انسان نقش بسیار مهمی در توسعه کشاورزی دارد. از این رو آموزش و ترویج کشاورزی برای توسعه کشاورزی یک ضرورت به شمار می آید و توسعه کشاورزی عامل موثر در توسعه روستایی می باشد. اساساً توسعه روستایی با توسعه کشاورزی آغاز می شود و به کمک کشاورزی استمرار می یابد. با توجه به مطالب فوق اهمیت آموزش و ترویج کشاورزی در امر عمران روستایی آشکار می گردد. آموزش و ترویج کشاورزی می تواند با رونق بخشیدن به کشاورزی و افزایش درآمد کشاورزی، موازنه نابرابر موجود بین شهرها و روستاها را کاهش دهد. چنانکه می دانیم موازنه سطح زندگی روستایی و شهری یکی از پایه های اصلی و اساسی استحکام جامعه می باشد. آموزش و ترویج کشاورزی در سطوح مختلف می تواند جوامع بسته مناطق روستایی را به روی نوآوری های مفید باز کند تا با استفاده از آن نوآوری ها از حالت عقب ماندگی خارج شوند و با دنیای پیشرفته ارتباط برقرار کنند.

از طرف دیگر در دهه های اخیر کاهش شدید جمعیت روستایی کشور و از طرفی تداوم توسعه نیافتگی و در عین حال ناپایداری در ابعاد توسعه راجع، قابل مشاهده است. این در حالی است که نقش و اهمیتی که نواحی روستایی در اشتغال، تولید، صادرات و نهایتاً توسعه ملی دارند، بر کسی پوشیده نیست و ارائه راهبردهای مناسب جهت تحقق توسعه پایدار روستایی اجتناب ناپذیر است. از جمله این راهبردها، آموزش و ترویج است که مورد تأکید اندیشه های توسعه پایدار نیز می باشد.

با توجه به مطالب ذکر شده و با توجه به بافت روستایی مناطق کشت فندق در استان گیلان، آموزش فندق کاران از مهمترین عوامل پیشرفت این صنعت در استان می باشد که می بایست با بهترین روش ها به مرحله اجرایی

برسد. پس از مصاحبه با چند واحد فرآوری از جمله مهمترین مشکلات فندق در استان گیلان، عدم آموزش صحیح باغداران در حوزه های مختلف از جمله برداشت و نگهداری در انبار می باشد. به همین دلیل در تحقیق حاضر پس از مصاحبه با باغداران متعدد فندق در استان گیلان و دریافت اطلاعات و به اشتراک گذاشتن داده- های مختلف، مهمترین نیازهای آموزش در حوزه فندق مشخص شده است که در ادامه به آن پرداخته خواهد شد.

۲- مصاحبه با باغداران

با تهیه پرسشنامه و مصاحبه با باغداران متعدد، مهمترین نیازهای آموزش فندق کاران استان گیلان برشمرده است. فرمت پرسشنامه در پیوست آورده شده است. در پرسشنامه و نظرسنجی مهمترین چالش های آموزشی این حوزه پس از مصاحبه اولیه با واحدهای فرآوری مشخص گردیده و این چالش ها با باغداران به اشتراک گذاشته شده است و نظرات آنها در مورد هر یک از عناوین ذکر شده در قالب پرسش های مختلف، مشخص شده است. این پرسش ها عبارتند از:

❖ چند سال در زمینه تولید فندق فعالیت دارید؟

❖ آیا از وضعیت و میزان محصول باغ خود راضی هستید؟

❖ آیا باغ شما پیر می باشد؟

❖ آیا آموزش در زمینه شیوه های نوین باغداری برای شما سودمند می باشد؟

❖ آیا آموزش در مورد شیوه های نگهداری فندق به منظور جلوگیری از تیره شدن آن برای شما سودمند می باشد؟

❖ آیا آموزش در مورد شیوه های علمی کندن پوست فندق و جلوگیری از زده دار شدن برای شما سودمند می باشد؟

❖ آیا آموزش در مورد گونه های مختلف نهال فندق و شرایط مناسب کشت آنها برای شما سودمند می باشد؟

❖ آیا آموزش در مورد شیوه مناسب هرس درخت برای شما سودمند می باشد؟

❖ آیا آموزش در مورد شیوه و زمان مناسب برای کود زدن به باغات برای شما سودمند می باشد؟

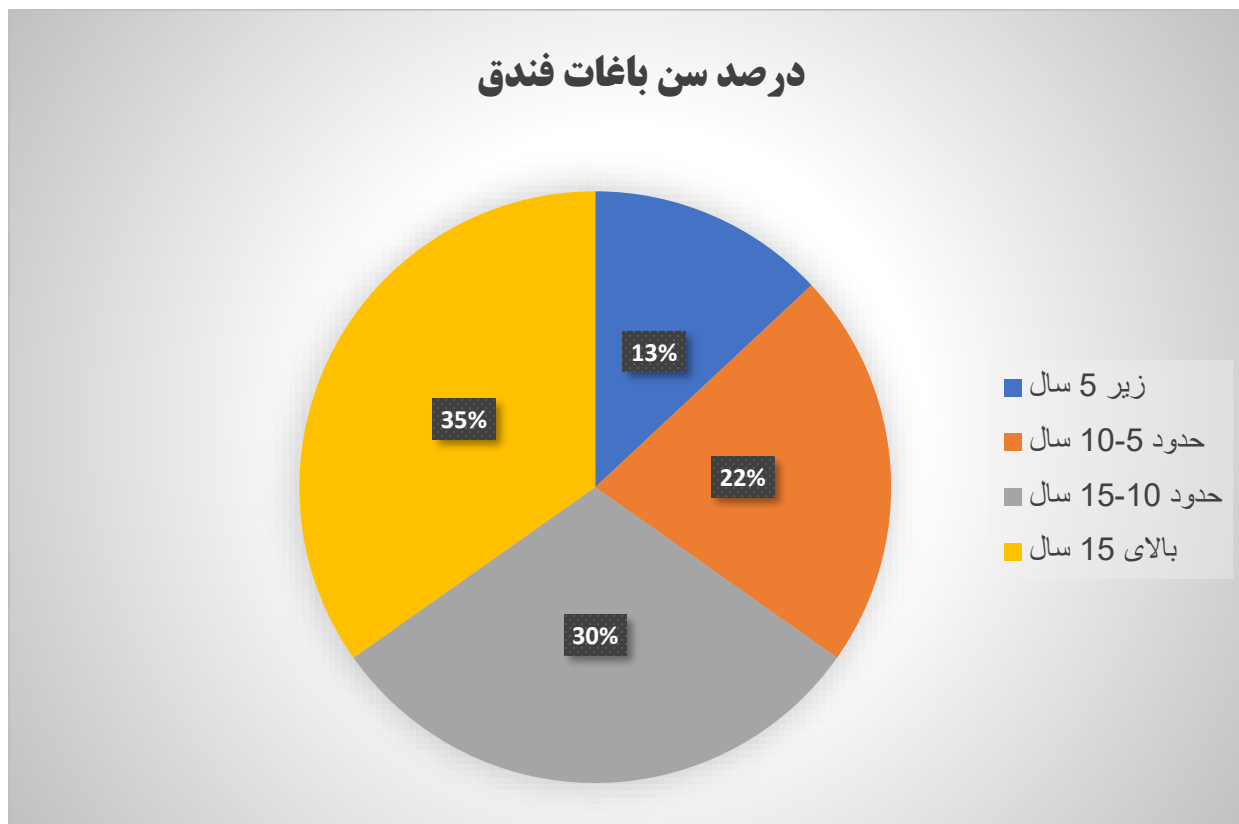
۳- بررسی نتایج

با توجه به مصاحبه با حدود ۲۳ باغدار با سوابق مختلف، نتایج در هریک از پرسش‌های مطرح شده در قالب نمودارهای مستطیلی در ادامه آورده شده است. در جدول (۱) نتایج کلی نظرسنجی آورده شده است. بر اساس نظرسنجی حاصل شده، تعداد زیادی از باغداران (حدود ۶۵ درصد) دارای تجربه حداقل ۱۰ سال در زمینه فندق کاری هستند، همه باغداران از وضعیت باغ خود ناراضی هستند و همه موافق آموزش در زمینه شیوه‌های نوین باغداری هستند.

جدول ۱ - نتایج نظرسنجی

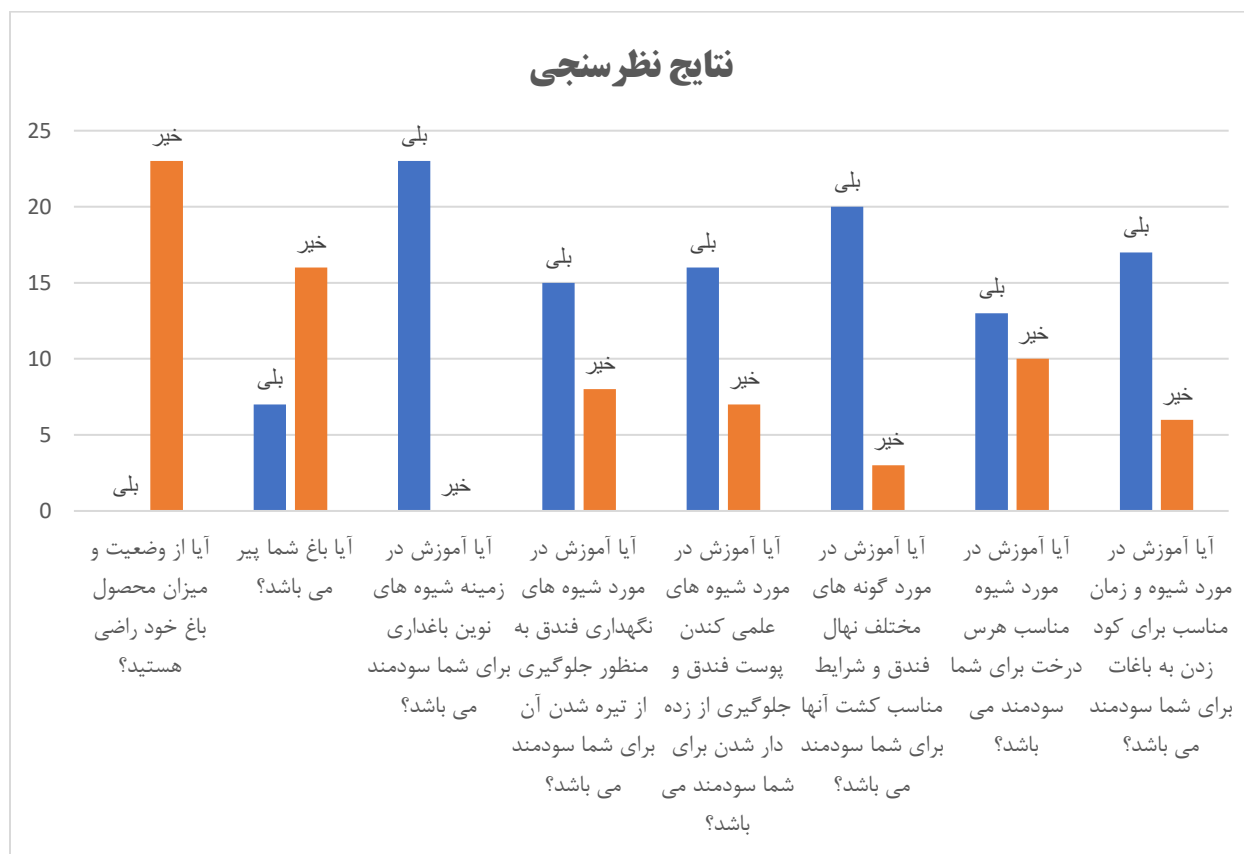
ردیف	چند سال در زمینه تولید فندق فعالیت دارید؟	بالای ۱۵ سال	حدود ۱۰-۱۵ سال	حدود ۵-۱۰ سال	زیر ۵ سال
	تعداد باغدار	۸	۷	۵	۳
		بلی	خیر	درصد تایید	
۱	آیا از وضعیت و میزان محصول باغ خود راضی هستید؟	۰	۲۳	۰.۰۰	
۲	آیا باغ شما پیر می باشد؟	۷	۱۶	۳۰.۴۳	
۳	آیا آموزش در زمینه شیوه های نوین باغداری برای شما سودمند می باشد؟	۲۳	۰	۱۰۰.۰۰	
۴	آیا آموزش در مورد شیوه های نگهداری فندق به منظور جلوگیری از تیره شدن آن برای شما سودمند می باشد؟	۱۵	۸	۶۵.۲۲	
۵	آیا آموزش در مورد شیوه های علمی کندن پوست فندق و جلوگیری از زده دار شدن برای شما سودمند می باشد؟	۱۶	۷	۶۹.۵۷	
۶	آیا آموزش در مورد گونه های مختلف نهال فندق و شرایط مناسب کشت آنها برای شما سودمند می باشد؟	۲۰	۳	۸۶.۹۶	
۷	آیا آموزش در مورد شیوه مناسب هرس درخت برای شما سودمند می باشد؟	۱۳	۱۰	۵۶.۵۲	
۸	آیا آموزش در مورد شیوه و زمان مناسب برای کود زدن به باغات برای شما سودمند می باشد؟	۱۷	۶	۷۳.۹۱	

در شکل (۱) درصد سن باغات استان گیلان با توجه به نظرسنجی انجام شده، ۳۵ درصد بالای ۱۵ سال، ۳۰ درصد بین ۱۰-۱۵ سال، ۲۲ درصد بین ۵-۱۰ سال و ۱۳ درصد زیر ۵ سال می باشد، که نشان دهنده این است این محصول در گیلان دارای سابقه طولانی می باشد.

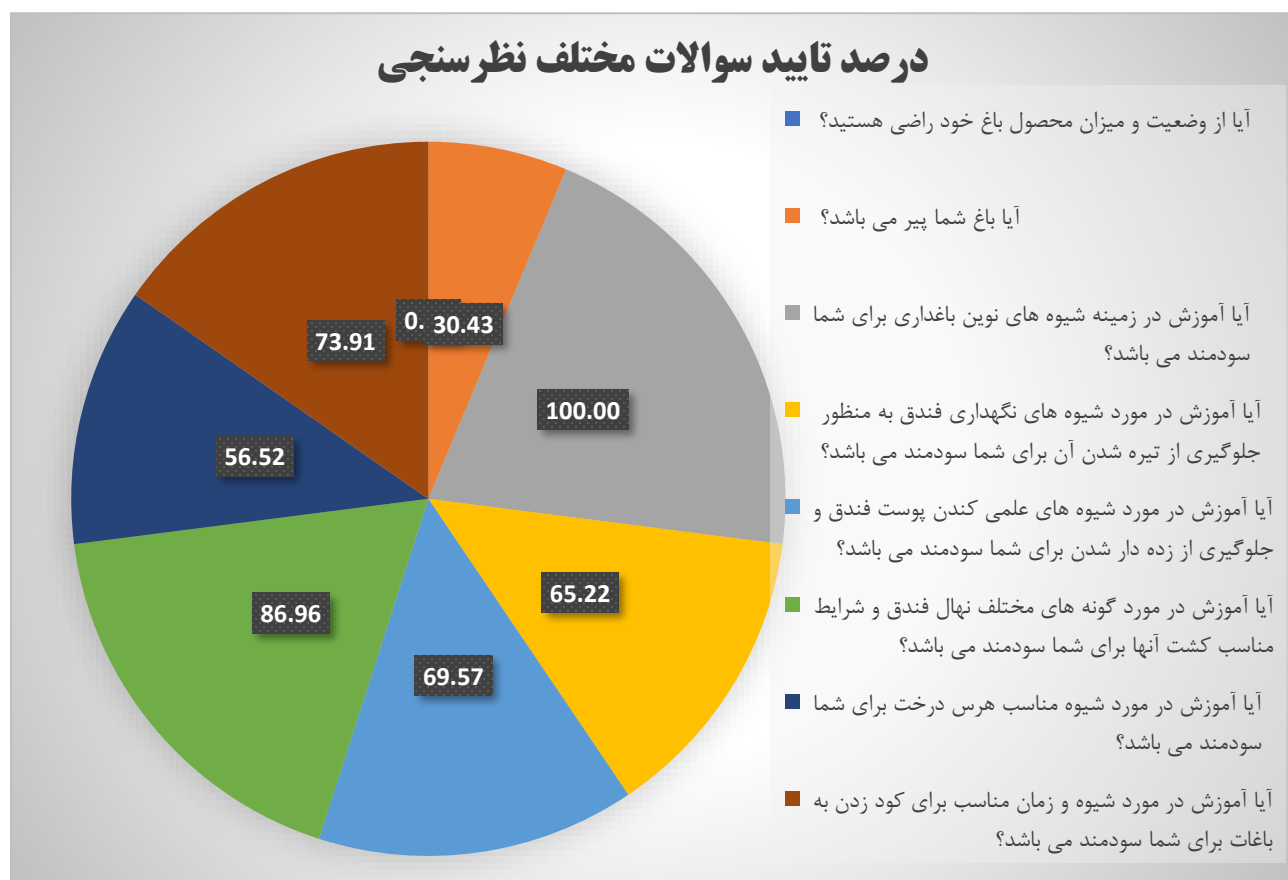
شکل ۱- درصد سن باغات فندق استان گیلان

در شکل (۲)، نمودار مستطیلی مربوط به نتایج ۸ سوال مطرح شده، آورده شده است که با توجه به پاسخ‌های داده شده، شیوه‌های نوین باغداری بیشترین میزان رضایت را برای برگزاری آموزش به خود اختصاص داده است.

شکل ۲- نتایج سوالات نظرسنجی

در شکل (۳)، نمودار دایره ای مربوط به درصد بلی(تایید) نتایج ۸ سوال مطرح شده، آورده شده است که با توجه به پاسخ‌های داده شده، ۱۰۰ درصد مصاحبه شوندگان از وضعیت باغ و بازدهی آن ناراضی می باشند. همینطور شیوه های نوین باغداری بیشترین میزان رضایت (۱۰۰ درصد)، گونه های مختلف نهال(۸۶.۹۶ درصد)، شیوه و زمان مناسب برای کود زدن (۷۳.۹۱ درصد)، شیوه علمی پوست کندن(۶۹.۵۷ درصد)، شیوه مناسب نگهداری(۶۵.۲۲ درصد)، شیوه مناسب هرس (۵۶.۵۲ درصد) را برای برگزاری آموزش به خود اختصاص داده است.

شکل ۳- درصد تایید(بلی) سوالات مختلف نظرسنجی

۴- نتیجه گیری و تعریف ضرورت‌های آموزش برای باغداران

با توجه به نتایج بدست آمده و بررسی نتایج، مهمترین ضرورت‌های آموزشی باغداران به منظور ارتقاء این محصول در استان گیلان به شرح زیر می باشد.

❖ آموزش در زمینه شیوه های نوین باغداری

❖ آموزش در مورد گونه های مختلف نهال فندق و شرایط مناسب کشت آنها

❖ آموزش در مورد شیوه و زمان مناسب برای کود زدن به باغات

❖ آموزش در مورد شیوه های علمی کندن پوست فندق و جلوگیری از زده دار شدن برای شما

❖ آموزش در مورد شیوه های نگهداری فندق به منظور جلوگیری از تیره شدن آن

بنابراین می بایست به منظور ارتقای این صنعت در استان گیلان، برنامه های عملیاتی مرتبط با این عناوین آموزشی تعریف گردد و از مدرسین خبره و با تجربه برای این منظور استفاده نمود تا شاهد تاثیر دوره های آموزشی بر عملکرد این محصول در استان گیلان بود.

همچنین با توجه به نظرسنجی انجام شده، مهمترین مشکلات باغداران عبارت است از:

❖ واردات بی رویه فندق از ترکیه در زمان برداشت محصول

❖ عدم توان رقابت فندق داخلی با نمونه خارجی (ترکیه ای) به دلیل بازدهی پایین باغات

❖ عدم توجه جهاد کشاورزی به باغداران

❖ مشکلات مربوط به حمل و نقل و نبود مسیر مناسب به منظور انتقال فندق از باغات

❖ مهاجرت افراد جوان منطقه به شهر به دلیل عدم حمایت مسولین و نهادهای مربوطه

❖ عدم وجود کارخانجات فرآوری به تعداد کافی و اجبار به فروش فندق به خارج از منطقه و در نتیجه وجود

دلال‌های زیاد

❖ خشک شدن درخت در باغات

❖ قیمت گذاری در خارج از استان

۵- پیوست

نمونه پرسشنامه در زیر آورده شده است.

بسمه تعالی

پرسشنامه نیازسنجی آموزش باغداران فندق استان گیلان

نام و نام خانوادگی	
تلفن	
نشانی	
متراژ باغ (تقریبی)	
میزان تولید (به تن)	
مشکلات موجود	

۱- چند سال در زمینه تولید فندق فعالیت دارید؟

الف- زیر ۵ سال ☐ ب- حدود ۵ تا ۱۰ سال ☐ ج- حدود ۱۰ تا ۱۵ سال ☐ د- بالای ۱۵ سال ☐

۲- آیا از وضعیت و میزان محصول باغ خود راضی هستید؟ ☐ خیر ☐ خیر

۳- آیا باغ شما پیر می باشد؟ ☐ خیر ☐ خیر

۴- آیا آموزش در زمینه شیوه های نوین باغداری برای شما سودمند می باشد؟ ☐ خیر ☐ خیر

۵- آیا آموزش در مورد شیوه های نگهداری فندق به منظور جلوگیری از تیره شدن آن برای شما سودمند می باشد؟ ☐ خیر ☐ خیر

۶- آیا آموزش در مورد شیوه های علمی کندن پوست فندق و جلوگیری از زده دار شدن برای شما سودمند می باشد؟ ☐ خیر ☐ خیر

۷- آیا آموزش در مورد گونه های مختلف نهال فندق و شرایط مناسب کشت آنها برای شما سودمند می باشد؟ ☐ خیر ☐ خیر

۸- آیا آموزش در مورد شیوه مناسب هرس درخت برای شما سودمند می باشد؟ ☐ خیر ☐ خیر

۹- آیا آموزش در مورد شیوه و زمان مناسب برای کود زدن به یاغات برای شما سودمند می باشد؟ ☐ خیر ☐ خیر

امضاء

